ДИНАМІКА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ МІСТА КРІЗЬ ГЕНДЕРНУ ПРИЗМУ

на прикладі масових перейменувань частини топонімічних об'єктів Кривого Рогу на виконання Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки"

Ольга Костіна

"І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні…" - у часи перевірки "паляницями" та "полуницями" це послання Тараса Шевченка також може служити кодом визначення своїх.

Але як забезпечується ця тяглість між поколіннями, які могли навіть не перетинатися ні в часі, ні просторі? Що стає сполучною ланкою для них? Чому в буремні часи, як після Революції Гідності, так і зараз, у час повномасштабної російсько-української війни, разом із силовими, військовими діями актуалізується питання топоніміки й культури - таку тему розглядає це дослідження крізь гендерну призму на прикладі процесів і результатів перейменування 2016 року частини топонімічних об'єктів у Кривому Розі з огляду на динаміку щодо відзначення тих чи інших соціальних ролей.

Дослідження складається з трьох частин.

1. Теоретичні засади взаємодії цінностей та міського простору.
2. Процес перейменування частини топонімічних об'єктів Кривого Рогу 2016 року.
3. Результати перейменувань у Кривому Розі 2016 року стосовно гендерного розподілу на прикладі 230 вулиць, провулків, проспектів та площ і майданів.

Джерелами дослідження в першу чергу стали офіційні документи та матеріали криворізьких медіа.

Але спочатку звернемося до соціології, щоб прояснити деякі механізми, які забезпечують формування групи, спільноти та врешті й нації.

Розпочати варто з нагадування, що групова, національна - це як різновиди ідентичностей, так і складові персональної, а вона, у свою чергу, визначається, якщо дуже коротко і спрощено говорити, як уявлення та історія про себе. Уже в самому визначенні "історія" закладено тяглість, але що важливіше - для формування і збереження історії необхідно ввести поняття "пам'ять" як власне механізм збереження та відтворення інформації.

Якщо з особистою історією, а також індивідуальною пам'яттю більш-менш зрозуміло, оскільки кожна людина - це живий організм, який можна сприйняти різними органами чуття та який сам має сенсорну систему для сприйняття і психіку для збереження та відтворення, то з групою, її пам'яттю, історією виходить складніше, тому що самого по собі такого цілісного живого об'єкта не існує. Згадайте послання Шевченка, з якого ми починали, - воно включає і ненароджених, і мертвих, тобто відсутніх у фізичному просторі. І тут в поміч приходить роз'яснення політолога Бенедикта Андерсона, що група уявляє сама себе, для чого люди, які належать до групи, мають усвідомлювати цю приналежність, і здійснюється це, зокрема, й через пам`ять. Далі варто згадати більш ранню працю соціолога Моріса Альбвакса «Соціальні рамки пам'яті» про важливість відокремлення індивідуальної та колективної пам'яті й водночас умовність цього відокремлення. Група пам'ятає за

допомогою окремих індивідуумів, але й на те, що пам`ятатимуть ці індивідууми, буде впливати їхня приналежність до групи. Це не є абсолютно механічний стабільний процес, тому Альбвакс порівнює його з потоком, з яким існують варіації, як обходитися.

Сучасні дослідження, знаходячи похибки в лінійному поясненні мислення за Альбваксом, ніби ми спочатку сприймаємо, а потім осмислюємо, вводять поняття релевантності, оскільки ми не просто фіксуємо усе, що бачимо, ми від початку для запам'ятовування обираємо релевантне, важливе для нас. Тому є відомий приклад, що одна людина підкаже дорогу, орієнтуючи на бібліотеки, а інша - на кав'ярні.

Тож постає питання, хто або що визначає оце релевантне.
Частина - це просто сама ситуація. У періоди вразливості певних цінностей чи їхнього переосмислення ми фокусуємося на моментах і формах, через які вони проявляються, тому революційні та військові дії не відбуваються у вакуумі, а чіпляють і символічні рівні. Доба визвольних рухів - це зазвичай романтична доба, яка потребує ідеалів та ідеалізації. З іншого боку, важливість того, на що ми повинні звертати увагу, визначає сама група, до якої ми належимо, і, як характерно для потоку, це не обов'язково програмування, але фактор, на якій варто зважати, оскільки саме цей потік групового мислення спонукає нас міркувати, оперувати тим, чим нам пропонує група.

Також важливий момент і за Альбваксом, і подальшими психологічними дослідженнями доведено, що на будь-якому етапі запам'ятовування, зберігання чи відтворення можуть бути варіації первинного спогаду. Фактично кожне відтворення - це його неточна реконструкція, виходячи з того стану, в якому перебуваємо ми особисто чи та група, яка нам підказує, що варто пам'ятати, а що варто забути.

І тут ми переходимо до топонімічної конкретики, адже будь-яке збереження потребує форми - матеріальної чи нематеріальної. Оскільки нематеріальна, усна - менш стійка, будь-яка людина чи соціальна група тяжіє до того, щоб цю пам'ять зафіксувати через створення стійких носіїв: від творів мистецтва до цвинтарів. Топоніміка - сюди ж. Зокрема, процес перейменування допомагає знайти відповідь на питання, хто визначає, що вважати релевантним.

Тепер ми будемо спиратися на вчення французьких соціологів П’єра Бурдьє та Анрі Лефевра, які звертали увагу на зв'язок фізичного і соціального просторів міста. Так, П'єр Бурдьє говорить, що фізичний простір підпорядковується соціальному, а Анрі Лефевр взагалі відкидав ідею фізичного простору, розширюючи його до трьох інших понять: простору задуму, простору проживання і сполучної між ними ланки - просторових практик, або перформативного, діяльнісного виміру. На думку Лефевра, простір проживання, чи, як він ще його називав, простір репрезентації, - це те, що нас оточує, наше повсякдення, настільки буденне, що ми про нього не замислюємося. І, проникаючи в нашу свідомість, цей простір залишається на дорефлексивному рівні. Звідси відчуття природності, само собою данності, а разом з тим - відчуття прив'язаності. На поверхні воно буде виражене у спогадах про певні місця разом з відчуттям нашої присутності, тобто через місця формуються спогади, а через них - відчуття прив'язки: відчуття дому, відчуття малої батьківщини тощо.

Окрім описаного вище простору проживання, за Лефевром є ще простір репрезентації, або задуму, оскільки він виникає завдяки задуму "архітекторів" тих, хто має владу змінювати, перетворювати, переоблаштовувати простір міста. Цей простір рідко коли є випадковим за часів чи в умовах існування певних ідеологій та цінностей.

Простір задуму стає інструментом, який закріплює панування. Часто зміни в просторі проживання, в силу його засвоєності як частини нашої ідентичності через спогади, що є непомітною, невідчутною частиною нас, викликають внутрішній чи зовнішній спротив. Знищення, зміна цих об'єктів виглядає наче стирання нашої пам'яті, а разом з тим - присутності в цьому просторі. Тож часто відгуки на ініціативи змін, перейменувань звучать як "не на часі", "а що вам пушкін зробив", "краще освітлення проведіть" тощо.

Повертаючись до вулиць, згадаємо і думку П'єра Бурдьє, що соціальний порядок підпорядковує собі фізичний простір, матеріалізуючись у ньому. Під соціальним порядком мається на увазі система відносин і, що важливо, система ієрархій, коли одні групи більш важливі та більш важливі певні цінності. Зокрема, варто придивитися, які назви носять центральні вулиці та площі міста, а які опиняються в провулках, вуличках. Та й саме перейменування задумане, щоб показати, що тепер є в центрі нашої ієрархії.

Пояснення змін у міському просторі згідно з Лефевром і Бурдьє не надто партисипативне, а скоріш - навпаки, патерналістичне, коли люди, які мають владу, на свій розсуд перетворюють простір. Власне процес перейменування вулиць Кривого Рогу 2016 року яскраво це демонструє, хоча і, на перший погляд, у дивний спосіб саботажу місцевою владою, яка не вклалася у відведений законом термін з організації процесу та прийняття відповідних рішень, тому 252 топоніми було перейменовано згідно з розпорядженням голови Дніпропетровської ОДА від 19.05.2016 №Р-223/0/3-16 "Про перейменування топонімів у населених пунктах області".

Мовою цифр у своєму ролику це показало інформаційне агенство "Експерт-КР": "21 травня 2015 року набув чинності закон про ДЕКОМУНІЗАЦІЮ. Протягом 9 місяців міський голова Юрій Вілкул міг прийняти РІШЕННЯ про ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ, але НЕ ЗРОБИВ цього. 21 лютого 2016 року право перейменовувати перейшло до голови облдержадміністрації ВАЛЕНТИНА РЕЗНІЧЕНКА. Голова ОДА ініціював громадські слухання в Кривому Розі з 19 до 27 квітня 2016 року. Міський оргкомітет опрацював 7 протоколів громадських обговорень. У підсумку понад 60 з 252-х запропонованих громадою були проігноровані або змінені".

Детальніше, як це відбувалося, те ж ІА зафіксувало в серії відео під назвою "Декомунізація". Сюжет, який вийшов через місяць після набуття чинності

розпорядженням про перейменування підбиває підсумки самого процесу й результатів. Зокрема, у студії відзначили, що перелік, затверджений владою, розходиться з тим, що було затверджено на громадських слуханнях. “Усі ті громадські слухання, які проводилися в Кривому Розі, виявляється, проводилися в порожнечу”, - зазначила головна редакторка інформаційного агентства Ольга Гончар. Тому вона разом з колегами подала запит і до Криворізької міської ради, і до обласної держадміністрації щодо документів, на підставі яких було прийнято розпорядження про перейменування. Журналістк_ки звертають увагу, що до складу створеної при ОДА історико-краєзнавчої та інформаційно-аналітичної секції робочої групи, яка займалася перейменуванням, не входили жодна криворожанка чи криворіжець. На місці ж, у Кривому Розі, не було ні єдиного списку пропозицій на перейменування, ні чіткого регламенту проведення громадських слухань. Склад міського організаційного комітету з питань перейменування об’єктів топоніміки м. Кривого Рогу сам викликав питання, оскільки включав осіб, які публічно висловлювалися проти Революції Гідності чи транслювали російські наративи про “фашистську владу” в Україні. Також не було прозорості роботи комітету і разом з тим були факти перевищення повноважень його роботи та порушення кворуму. До всього, не було широкого інформування громади про перейменування та зафіксовано втручання міської влади. Відзначалося також несприйняття результатів слухань у тих районах, де були присутні воїни АТО та депутати, яких у результаті назвали “невідомими людьми”, хоча реєстрація на слухання відбувалася за паспортом. Незрозумілою була відповідальність ні за організацію слухань, ні за узагальнення пропозицій. У підсумковому документі немає жодного топоніма зі словами Україна або український. При цьому ті вулиці, де на той час знаходилися церкви УПЦ МП, отримали назви, пов'язані з церковними діячами або безпосередньо з цими храмами. Якщо ж громадянка чи громадянин не згодні з результатом перейменування, то можуть звернутися до поліції та написати заяву, підсумовують у сюжеті.

І згадка про поліцію тут теж не випадкова. П'єр Бурдьє вказував, що коли мова йде про фізичний простір і його організацію, слід пам'ятати, що йдеться про непомітне символічне насильство, оскільки саме так нав`язуються певні погляди, цінності та рамка сприйняття, своєрідна матриця для опису дійсності. Назви вулиць та пам'ятники орієнтують нас, що сприймати як нормальне, правильне, а що навпаки - неправильне і ненормальне. Тож у такий спосіб над нами здійснюється оце символічне насильство. Не фізичне і не психологічне, а таке, що стосується способів описати навколишню дійсність, тобто світу символів. І складність у його виявленні полягає в тому, що воно втілюється у матеріальних об'єктах, над якими ми не замислюємося, які фіксуються на

тому дорефлексивному рівні, про який говорив Лефевр. Простір проживання стає частиною нас.

Ці пояснення вчених виглядають доволі приречено, ніби є ті, хто має владу перетворювати, і ті, кому лишається сприймати, підпорядковуватися. До слова, у 2022 році, вже будучи членкинею тимчасової робочої групи з перейменування, Ольга Хвостова (Гончар), описуючи ситуацію взаємодії групи та влади, говорить: "нас усіх намагаються згвалтувати". Перейменування 2022 року потребуватиме окремого дослідження, але варто зауважити спільність багатьох процесів уже зараз, зокрема й те, що, як і 6 років тому, з боку влади залишаються практично ті самі люди.

Проте в понятті просторових практик Лефевра закладено можливість опору цінностям та перетворенню простору, що нав`язує влада. Це можуть бути форми, що підлягатимуть під визначення вандалізму, якщо уповноважені на зміни вчасно не реагують на суспільний запит, як було з ленінопадом чи неформальним перейменуванням - фарбою на табличках з назвами вулиць. Часто потім, як наслідок дискусій про те, які цінності та ідентичності є для нас важливими, це набуває легальних форм. Але "розсинхрон" також показує, що спільнота перебуває в процесі переосмислення ідентичності. У нашому випадку - української.

Прикладами опору в Кривому Розі стало також створення петицій та звернень.

Так, вулиця Героїв АТО, схоже, з'явилася як компромісне рішення після численних звернень рідних і близьких загиблих. Формалізовано це було через лист до міського голови від голови ГО "Асоціація ветеранів війни і бойових дій".

Також у тій же серії сюжетів від "Експерт-КР" Надія Гайдук, мати загиблого воїна АТО Іллі Гайдука, та Наталія Буковшина, подруга загиблого атовця Віталія Матусевича, розповідають про свій успішний досвід відстоювання перейменування на честь загиблих. Їхнє інтерв'ю підтверджує раніше наведені висновки про відсутність інформації щодо слухань та інших можливостей участі громади в процесі перейменування. Показові свідчення цих жінок про використання людей старшого покоління для збереження старих назв та про маніпуляції щодо дороговартісності декомунізації, ще й напередодні виборів: "Схоже, що "останні з могікан" тримаються імперії". Надія Гайдук, зокрема, переказуючи їхній візит до заступника мера, говорить, що їх "прийняли як дітей. Враження, що вони сприймають свій електорат зовсім неграмотними, якими легко руководити. Були здивовані, що ми проінформовані".

Поруч з такими характеристиками "архітекторів", творців простору задуму, Надія, аргументуючи потребу перейменування на честь атовців, наголошує, що якби не вони, то довелося б перейменовувати на честь моторол і захарченків. І підкреслює, чому саме ця вулиця була обрана для перейменування на честь її сина - оскільки там знаходиться школа.

Простір репрезентації має виконувати функцію формування цінностей, - залишається нагадати.

Прикметно, що ще в одному із сюжетів цієї серії член міського оргкомітету з перейменування Дмитро Степанюк, наголошуючи на важливості розмежуванні понять героїзації та меморіалізації, потребі чітких критеріїв, говорить і про важливість фізичних характеристик вулиць, зокрема їхньої довжини, для відповідного вибору. Хороший приклад підпорядкування фізичного простору соціальному. Він же відзначав низький рівень організації слухань, погоджуючись з громадською активісткою Тетяною Соловйовою стосовно незручного часу, але акцентував на неправомочності малолюдних слухань, коли присутні були незрозуміло яких повноважень чи, скоріш, не мали таких, як депутатські, продовжуючи, по суті, аргументацію на користь ієрархій, де й слухання мають лише дорадчу функцію. У свою чергу, Тетяна Соловйова як педагогиня та мама ще раз підкреслила, що назви прокладають українське підґрунтя майбутнього покоління. Вона ж зазначила схожу до попередніх інтерв'юерок думку про непопулярність декомунізації в місті у тому числі через дезінформацію про її дороговартісність. Цікава дискусія між присутніми у студії відбулася довкола того, чию експертність вважати пріоритетною у вирішенні суперечливих питань, зокрема - наскільки науковий ступінь В`ятровича, тодішнього очільника Українського інституту національної пам`яті, може бути критерієм для суб'єктивних тлумачень закону, оскільки такий же ступінь мають й інші. Але дійшли згоди, що все ж закони, подібні до закону про декомунізацію, пришвидшують процеси, які змінюють суспільство, і питання спірності мали б зніматися за умов ясності законодавчого акта, що в повноваженнях Верховної Ради.

Підсумовуючи процес перейменування знову ж мовою цифр, наведемо статистику по районах міста від правозахисника Валерія Романова:

по Тернівському району було 37 об'єктів, які пропонувала місцева адміністрація, змін відбулося 21,6 %;

у Жовтневому (тепер Покровському) - 41 об'єкт, змінили 26,8 %;

у Саксаганському районі - 35 об'єктів, змінили 37,14 %;

у Довгинцівському районі 25 об'єктів підлягало перейменуванню, перейменували зі списку 32 %;

у Дзержинському (тепер Металургійному) районі - 27 об'єктів, змінили 26 %;

в Інгулецькому районі 26 об'єктів необхідно було перейменувати, ОДА змінила тільки 34,62 %;

у Центрально-Міському районі 70 об'єктів було на перейменування, змінили 35,71 %.

У середньому по місту губернатор змінив 261 об'єкт - 31 %. Тобто не тільки пропозиції громадськості не було враховано, але навіть пропозиції місцевої адміністрації. Більше того, є вулиці, які місцева адміністрація пропонувала ліквідувати, але ОДА їх

перейменовувала. Приклади розходження пропозицій та результату зафіксували на сайті міста Кривого Рогу 0564

Тож якщо тема патріотичних топонімів чи невключеності громади мала резонанс, то питання гендерного балансу не було у фокусі жодного разу.

Цьому й присвячена третя частина дослідження. Ми підрахували кількість назв на честь жінок та чоловіків до та після перейменування. Варто уточнити, що вивченню підлягав тільки той пласт вулиць, що зазнав перейменувань, і разом з тим ми звертали увагу на розподіл сфер суспільної діяльності як також гендерно маркованого явища.

І першими ми виділяємо **дві групи за статями - жінки й чоловіки**. У таблиці наведено кількість вулиць на честь конкретних персоналій:

	Жінок	Чоловіків
Було	**12**	**164**
Стало	**5**	**72**

ЖІНКИ

Серед **12** жінок, на честь яких було названо згодом декомунізовані вулиці, **7** персоналій вели безпосередньо політичну, революційну або військову діяльність: Землячка, Крупська, Клара Цеткін, Роза Люксембург, Марія Ульянова, Умникова, Марина Раскова - на честь останньої одразу три об'єкти топоніміки. **Ще одна** вулиця була на честь Ангеліної, представниці сільського господарства, та **2** - Лепешинської та Ванди Василевської - з мистецької сфери.

Натомість **5** нових назв включають **двох** діячок княжої доби - Анну Ярославну та княгиню Ольгу, представницю журналістики та краєзнавства Тетяну Воронову, яка мала безпосереднє відношення до Кривого Рогу, та **двох** жінок з мистецької сфери (Марко Вовчок і Соломія Крушельницька).

ЧОЛОВІКИ

З аналізом групи чоловіків складніше і через чисельність, і через перетин в одній особі декількох ідентичностей. На це, зокрема, звертав увагу краєзнавець Олександр Мельник в інтерв'ю Артему Вашкевичу для проєкту “Декомунізація”. Наприклад, що такі діячі, як С. Орджонікідзе, Я. Вєснік, П. Сиволап, С. Мелешкін чи О. Фесенко, хоча формально підпадають під дію закону, все ж у своїх біографіях мають і факти протидії тогочасному режиму чи/та розбудови міста своєю господарською діяльністю. Також науковець звернув увагу, що на момент перейменування лише 8% імен місцевих діячів було відзначено у криворізьких топонімах, тож метою пропозицій краєзнавчого музею було збільшення локалізації. І якщо з наміром відстояти імена згаданих чоловіків, схоже, не вийшло, бо їхні імена зникли з назв вулиць, то щодо другого можна відзначити помітний прогрес. Тепер навпаки - близько 8% чоловічих персоналій мали скоріш загальнодержавне значення, а не суто криворізьке.

Що ж до розподілу за сферами у цій групі, то він виглядає наступним чином:

Сфера	Наука	Мистецтво	Армія, Сили оборони	Козацтво	Промисловість	Політика	Релігія	Освіта	Журналістика
К-сть осіб	**18**	**17**	**5**	**9**	**9**	**6**	**6**	**1**	**1**

Варто відзначити, що при розподілі враховувалась одна з професійних ідентичностей, у разі, коли в тієї чи іншої особи їх було декілька.

Назви таких вулиць, як Святоандріївська, Святогеоргіївська, Свято-Миколаївська, зумовлені розташованими там релігійними об'єктами, як, власне, пам'ятники Володимиру Великому, Олександру Полю, Петру Калнишевському визначили назви вулиць, тому в певному сенсі їх можна віднести й до розділу краєзнавства, який ми розглянемо пізніше.

До групи чоловіків логічно також навести андроцентричні назви, тобто такі, які сформульовані маскулінітивами, через чоловічий гендер:

Андроцентричність		
	Було	Стало
Назви	1. Старих більшовиків 2. Юних комунарів	1. Січових Стрільців 2. Гірників 3. Героїв-підпільників 4. Героїв АТО 5. Залізничників 6. Художників 7. Юних моряків 8. Героїв Крут 9. Бандуристів 10. Братів Кожакіних
Загальна кількість	**2**	**10**

На продовження представленості професій можна виокремити **групу з глорифікацією,** до якої віднести наступні **5** топонімів: вулиці Гірницької слави, Шахтарської слави, Козацької слави, Січеславську та площу Шахтарської слави. Як бачимо, в обох випадках, андроцентричності та глорифікації, через специфіку козацького-промислового регіону зберігається гендерованість на перевагу чоловіків. Окремо цікава і поява визначення через родинні взаємини - братів. Власне далі, як приклад певною мірою гендерної нейтралізації, можна виокремити **групу вулиць на честь родин та сімей**: Родини Добровольських, Родини Харченків, Сім'ї Шильманів,

Родини Коваленків. До слова, серед пропозицій була і вулиця на честь родини Харіних, але пройшов варіант, зафіксований у групі “Чоловіки”, - на честь Харіна.

Також , до **гендерно нейтральних** можна віднести **24** топоніми, коментарем до яких часто було “викликають позитивні емоції”. Це вулиці та провулки на позначення флори - **14** (Ожиновий, Вільховий, Квітучий, Кленовий, Бузкова, Мальвова, Квітнева, Калиновий, Бузинова, Абрикосова, Грушева, Каштанова, Проліскова, Медова), а також - емоцій, почуттів чи станів - **10** (Затишна, Привітна, Позитивна, Славна, Мальовнича, Дружня, Чарівна, Щедра, Щаслива, Приваблива).

Водночас серед висунутих на перейменування топонімів доволі чітко можна назвати як приклад нейтралізації дві групи:

1. Географічні назви - **13**, не пов'язані ні з Кривим Рогом, ні з Україною, оскільки називають російські міста та об'єкти.

2. Дати та політичні об'єднання - таких **39,** на зразок: 50 років Жовтня чи Пролетарська, де хіба що **4** мілітарні можна все ж трактувати за чоловічим гендерним маркером (Радянської Армії, Червоноармійська, Червоногвардійська, Червонофлотська).

У свою чергу, з новими перейменуваннями ці тематики ми об'єднали до спільної **категорії краєзнавства**, оскільки доволі часто назва обиралася у прив'язці до вже наявного там об'єкта або події, явища, що відбулися в минулому. Це найбільш чисельна група у **111** позицій, в якій на відзначення козацтва та інших мілітарних утворень чи подій - **10 (**Зимівникова, Гетьманська, Синьоводська, Хортицька, Паланкова, Холодноярська, Вільного козацтва, Січова, Степової Дивізії, Корсунська).

Також є відзначення професій або понять споріднених з ними **(22)**: Астрономічна, Рекордна, Чумацька, Залізна, Мистецька, Церковна, Збагачувальна, Ковальська, Інструментальна, Локомотивна, Криворіжсталі, Трамвайна, Досвітня (“на знак пошани до праці шахтарів, які встають досвіта і складають значну частину місцевого населення”), Тарапаківська, Хлібна, Медична, Чавуноливарна, Монастирська, Гірничозаводська, Рибальська, Комерційна, Освітянська.

Хоча більшість - **73** назви - усе ж можна визначити як нейтральні, що у своїй етимології містять об'єкти природного походження (за назвами балок, ярів тощо). Наприклад, Прирічна, Заплавна, Іонова Балка…

Зазначимо, що хоча у згаданому вище інтерв'ю краєзнавець Олександр Мельник на зауваження про загрозу повернення старих імперських назв при відродженні дорадянських топонімів відповів, що на це їхня робоча група також буде звертати увагу

і, зокрема, тому Миколаївська - не про царя. Але викликають питання, наприклад такі назви, як Гданцівська, Рибасівська, Олексіївська, що, по суті, відсилають до поміщиків.

Що ж до гендерних забарвлень, то примітними у цій групі є **дві** назви - Ромська та Молодіжна, оскільки в нашому розумінні гендер як соціокультурна роль включає не тільки стать, а вік та етнічне походження.

Підсумки

Перейменування топонімів у 2016 році відбулося так само буремно, як тодішнє суспільно-політичне життя. Протистояння старих політичних сил та активної частини громадянського суспільства перенеслося з майданів також і в зали громадських обговорень та ділового листування. Наскільки радикально не змінився розподіл сил у владних кабінетах, настільки патерналістським став процес перейменування.

І хоча така ситуація викликала у частини суспільства справедливе обурення, спонукала до продовження боротьби за українську ідентичність, абсолютно поза фокусом уваги залишилося питання інших за вертикаллю влади стосунків: чоловіків і жінок, навіть попри те, що останні активно залучалися до адвокації патріотичних символів.

Очевидно, що при перейменуванні вулиць зберігся гендерний дисбаланс. **51%** з обраних для аналізу топонімів з тих, які підлягали перейменуванню, були на честь конкретних чоловіків, і близько **4%** - жінок. Серед нових назв, про чоловіків - **25%** і близько **2%** - про жінок. Також, крім усталеного розподілу гендерних груп на жінок і чоловіків, варто пам'ятати, що назви на посвяту професіям, соціальним і суспільним явищам також рідко не несуть гендерного маркування. І навіть у бажанні локалізувати, повернути старі назви потрібно бути обережними, щоб не відродити традиціоналістські поняття, чим збільшити розрив у відзначенні чоловіків та жінок, оскільки, при всій романтизації українського укладу попередніх століть, жінка у таких суспільствах мала ще менше суб'єктності та можливості бути видимою публічно, як і невеликий шанс визнання стереотипно покладеної на неї хатньої роботи як суспільно важливої.

Говорячи про динаміку, можна відзначити: якщо в радянські часи гендерна нейтралізація відбувалася шляхом згадки дат і суспільно-політичних об'єднань (**16**%), то у 2016 році додалася можливість нейтралізації через назви зі згадками рослин, станів, почуттів, родин і сімей (близько **9%**) та об'єктів природного походження, якщо, звісно, не проводити глибоку розвідку, на чию честь чи з яких причин вони були колись названі (майже **29**%).

У результаті появи нових топонімів дійсно збільшилися частка локальних діячів, саме діячів, та видимість географічних об'єктів. Часто останній фактор зумовлював

назви на позначення козацтва та професій у переважній більшості металургійно-промислового комплексу. У свою чергу, це можна назвати також одним з механізмів тяглості. З іншого боку, серед професій у групі “Чоловіки” найчисельнішими виявилися напрямки науки й мистецтва, а вже потім - промисловість і козаччина. Можливо, ключ до пояснення цього явища лежить у складі міського комітету, який формував пропозиції про перейменування. З-поміж 33 член_кинь, окрім 18 чиновн_иць, які, скоріш за все, виконували роль статист_ок були працівники університетів, музею, журналіст_ки та краєзнавці, тобто близькі до переважаючих напрямків експерти.

Власне, у цьому ж складі можна шукати й причини гендерного дисбалансу результатів перейменування, коли пропорція складала 6 жінок і 27 чоловіків. Хоча, повертаючись до ідеї Бенедикта Андерсона, що група уявляє сама себе, для чого люди, які належать до групи, мають усвідомлювати цю приналежність, причини можуть лежати набагато глибше - у структурному полі, а саме - у соціалізації жінок, яка направлена на виховання в них приналежності до когось через ролі дружин і матерів, обслуговуванні інших груп. У цьому процесі складно усвідомити свою суб'єктність, а отже - зробити видимою групу поза уявленнями інших про неї, випрацювати власний наратив.

Це дослідження замислювалося як продовження аналізу гендерного розподілу об'єктів у просторі міста, як це було зроблено з пам'ятниками і пам'ятками міста. І, як бачимо, як і на прикладі попереднього нашого дослідження, “жіночі” ролі не знаходять вшанування у публічному полі: попри декларацію в суспільстві про “святість”, “вищість” материнства, “мудрість”, керування у статусі дружин - не маємо ні жодної персоніфікованої згадки про окремих осіб через цей статус, ні вшанування ролей загалом, які б доводили, що жінки дійсно вагомі, а не інструменталізовані для досягнень осіб чоловічого гендеру. Чому це так, добре розкриває концепція патерналізму, коли через ідеалізацію та тривіалізацію направду відбуваються контроль та позбавлення агентності, яка передбачає видимість у тому числі. Символічне насильство - це не тільки перемальовування в російський триколор постаментів на в'їзді у місто, але й засвоєне на дорефлексивному рівні побутове “слабка стать”, коли є дихотомія - “сильна стать”. Варто замислитися, чому тоді у пару до прекрасної немає “компліменту” - огидна, чи потворна, стать. Такі бінарності - показник владних взаємин, коли є підпорядковані й ті, хто підпорядковує. Але це тема окремої розвідки. Важливим підсумком цього дослідження є фіксація взаємозв'язку індивіда та групи, ідентичності та пам'яті, вагомість видимості та доступу до ухвалення рішень у публічній площині.

Фемінізм у всіх своїх формах та різновидах має спільність - дати голос самим жінкам. Загальна концепція фемінізму підважує ієрархії, часто направлена на перегляд статусу-кво процесів і позиції, що “так історично склалося".

Можливо, коли патріотичні, зокрема націоналістичні, оптики зможуть побачити у фемінізмі союзництво, відмовившись від ієрархій, а саме - підпорядкування жінок, тоді ми матимемо партисипативне, інклюзивне громадянське суспільство, побудоване на цінності прав людини і прагненні сильної демократії та країни.

Використані джерела:

1. Розпорядження голови обласної державної адміністрації від 19 травня 2016 року № Р-223/0/3-16 “Про перейменування топонімів у населених пунктах області”.
2. Реєстр пропозицій, зауважень громадськості міста, науковців, істориків, краєзнавців щодо перейменування об’єктів топоніміки м. Кривого Рогу відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», що надійшли до Криворізької міської ради та її виконкому станом на 14.04.2016.
3. Розпорядження міського голови від 17.02.2016 №40-р **“**Про організацію та проведення громадських обговорень з питань перейменування об'єктів топоніміки м. Кривого Рогу”.
4. Бухтіяров В.П. Енциклопедія Криворіжжя. - Кр. Ріг: “ЯВВА”, 2005. Т.1.
5. Бухтіяров В.П. Енциклопедія Криворіжжя. - Кр. Ріг: “ЯВВА”, 2005. Т.2.
6. Історична довідка “Про що говорять вулиці Тернівського району”. Тарабара О.М.
7. Подкаст онлайн-журналу The Ukrainians. Правила гри. 2 сезон | #5 Як наша пам’ять робить нас українцями.
8. Подкаст онлайн-журналу The Ukrainians. Правила гри. 2 сезон | #4 Наші міста як проєкція української ідентичності.
9. Стаття сайту 0564 “Куда пропали из списка на переименование улицы волонтеров и погибших бойцов АТО с карты Кривого Рога”.
10. Стаття сайту 0564 "...Нас усіх намагаються зґвалтувати", - Ольга Хвостова - про процес перейменування у Кривому Розі”.
11. Відео ІА “Експерт-КР”від 01.06.2016 “Як переіменовували вулиці Кривого Рогу”.
12. Відео ІА “Експерт-КР” ДЕКОМУНІЗАЦІЯ | Андрій Власенко, Ольга Гончар про невідомі деталі перейменування в Кривому Розі.
13. Відео ІА “Експерт-КР” ДЕКОМУНІЗАЦІЯ | Надія Гайдук, Наталія Буковшина.
14. Відео ІА “Експерт-КР” ДЕКОМУНІЗАЦІЯ | Дмитро Степанюк, Тетяна Соловйова.
15. Відео ІА “Експерт-КР” ДЕКОМУНІЗАЦІЯ | Олександр Мельник.
16. Вікіпедія. Категорія:Вулиці Кривого Рогу.
17. Нова-Ком, м. Кривий Ріг. Перелік об’єктів топоніміки міста Кривий Ріг, які перейменовуються.
18. Сайт Фонду імені Гайнріха Бьолля.”Кого шанує Кривий Ріг. Гендерний аналіз культурної спадщини міста”.